

MARJUKKA VARTIAINEN

HELSINGIN HISTORIAA NUMERAINA KOLMELTA VUOSISADALTA

Opas Helsingin seudun aluesarjat -tilastotietokannan
pitkien aikasarjojen käyttöön

1

TYÖPAPEREITA 2016

Helsingin kaupunki
Tietokeskus

TYÖPAPEREITA
ARBETSPAPPER
WORKING PAPERS

2016:1

SISÄLLYS

Tiivistelmä	2
1. Johdanto	3
1.1. Historialliset tilastot -projektin taustaa	3
1.2. Projektin rajaaminen	3
1.3. Tilastotaulukoiden julkaiseminen ja käyttö	4
1.4. Helsingin aluejaon historiaa	5
2. Historialliset tilastot: Väestö	7
2.1. Katsaus väestöjärjestelmän historiaan ja tietojen vertailtavuus	8
2.1.1. Henkikirjat	8
2.1.2. Kirkonkirjat	8
2.1.3. Väestölaskennat	10
2.1.4. Länä- ja poissaolevan väestön käsitteistä	10
2.1.5. Eri väkilukusarjojen antama kuva Helsingistä	11
2.2. Eri hedelmällisyyslukujen laskentakaavat	13
2.3. Kuolemansyyt	14
2.4. Helsingin tulo- ja lähtömuutto lääneittäin	15
3. Historialliset tilastot: Työmarkkinat ja työssäkäynti	16
3.1. Tietojen vertailtavuus	16
3.2. Teollisuuden toimialaluokituksen muutoksista	17
3.3. Työnseisaukset ja työtaistelut	19
3.4. Ammatissa toimivuuden käsite	19
4. Historialliset tilastot: Asuminen, asunnot ja rakennukset	21
4.1. Rahanarvonkertoimen laskeminen vuokrien vertailua varten	22
5. Historialliset tilastot: Koulutus	23
Lopuksi	24
Lähteet	25

TIIVISTELMÄ

Tämä työpaperi esittelee Helsingin kaupungin historiallisia tilastoja, jotka on julkaistu marraskuussa 2015 Helsingin seudun aluesarjat -tilastotietokannassa, sekä toimii suuntaa antavana ohjeena historiallisten tilastojen käyttöön.

Historiallisten aikasarjojen hyödyntäminen ei ole ongelmaton, mikä johtuu esimerkiksi eri aikoina vaihdelleista tilastomuuttujista sekä ajoittain puutteellisista tiedoista. Niinpä käyttäjällä on hyvä olla mahdollisimman laaja ymmärrys tiedonkeruun periaatteista ja tilastoiduista ilmiöistäkin, jotta väärin tulkintojen riski vähenisi. Tässä julkaisussa nostetaan esiin joitakin historiallisiin tilastoihin liittyviä ongelmakohtia, mutta kaikkiin kysymyksiin ei pyritä kattavasti vastaamaan.

Työpaperi perustuu selvityshankkeeseen, jossa on tuotettu sähköiseen muotoon tilastollisia aikasarjoja seuraavista ilmiöalueista:

- **Väestö (luku 2)**
- **Työmarkkinat ja työssäkäynti (luku 3)**
- **Asuminen, asunnot ja rakennukset (luku 4)**
- **Koulutus (luku 5)**

Tilastotaulukot, joita luvuissa 2–5 käsitellään tarkemmin, löytyvät verkosta Helsingin seudun aluesarjat -tietokannasta sekä avoimena datana HRI-palvelusta.

- <http://www.aluesarjat.fi/> > Tilastokanta > Historialliset tilastot

- <http://www.hri.fi/fi/group/helsingin-historialliset-tilastot>

1. JOHDANTO

1.1. Historialliset tilastot -projektin taustaa

Helsingin ja helsinkiläisten elinolojen kehitystä on mahdollista tarkastella monipuolisesti ja pitkällä ajanjaksolla kaupungin keräämien tilastollisten aikasarjojen avulla. Vanhimmat aikasarjat alkavat 1800-luvun alusta.

Näitä aikasarjoja koottiin Helsingin kaupungin tietokeskuksen vuonna 2000 julkaisemaan kirjaan *Helsinki tilastoina 1800-luvulta nykypäivään*. Historiajulkaisussa käsiteltyjä aihealueita olivat alue ja maankäyttö, väestö, asuminen, työelämä ja elinkeinot, sosiaalityö, terveydenhuolto, koulutus, vapaa-aika, liikenne, turvallisuus ja järjestys sekä yhteiskunnallinen osallistuminen. Esimerkiksi tietoa Helsingissä työskennelleiden lääkäreiden lukumäärästä on vuodesta 1805 alkaen.

Historiajulkaisun merkittävänä tilastotietojen lähteenä toimivat tuolloin Helsingin tilastolliset vuosikirjat, joita on julkaistu vuodesta 1908 lähtien. Vuosikirjat ovat aarreaitta Helsinki-tiedosta kiinnostuneille. Kaikki vuosikirjat on sittemmin digitoitu, ja vuoden 2002 tilastollisesta vuosikirjasta alkaen niiden sisällöt on myös julkaistu avoimena datana Helsinki Region Infoshare -verkkopalvelussa (HRI). Näin ollen uusimpien tilastollisten vuosikirjojen sisältö on ollut jo muutamien vuosien ajan ladattavana HRI-palvelussa.

Tämä työpaperi perustuu projektiin, jossa vanhempien tilastollisten vuosikirjojen tiedoista on muodostettu pitkälle menneisyyteen ulottuvia tilastollisia aikasarjoja ja ne julkaistaan Helsingin seudun aluesarjat -tietokannassa ja HRI-palvelussa. Ajatus on loogista jatkoa edelliselle historiajulkaisulle ja vanhojen vuosikirjojen digitoinnille. Helsinki tilastoina 1800-luvulta nykypäivään -historiajulkaisun myötä syntyneitä aikasarjoja on näin saatettu kaikkien helposti käytettäväksi.

1.2. Projektin rajaaminen

Projektin tavoitteena on ollut hyödyntää Helsinki tilastoina 1800-luvulta nykypäivään -julkaisun aikasarjoja täydentäen niitä sekä saattaa ne sellaiseen muotoon, että ne olisivat helposti käytettävissä ja ne voitaisiin julkaista avoimen datan määritelmän mukaisesti kenen tahansa hyödynnettäväksi maksutta ja vapaasti, koneluettavassa muodossa.

Tässä projektissa aineisto koottiin keskeisimmistä teemoista, jotka täydentävät Helsingin seudun aluesarjoissa jo olevia tilastoja. Näin tarkasteluun valikoituivat väestöä, asumista, rakentamista ja työssäkäyntiä koskevat tilastot. Koulutukseen liittyviä tilastoja on myös käsitelty, joskin rajallisemmin.

Tuloksena on syntynyt yhteensä 45 taulukkoa. Osa taulukoista ei ole aikasarjoja vaan poikkileikkausaineistoja, mutta siinä määrin mielenkiintoisia, että ne on nähty arvokkaaksi nostaa esille.

Projektissa on tuotettu joukko aikasarjoja sellaisista aiheista, jotka tekijä ja muut apuna olleet asiantuntijat ovat katsoneet mielenkiintoisiksi ja mahdollisesti käyttäjille hyödyllisiksi. Aikasarjojen kokoamista on rajannut vuosikirjojen tietosisältö ja se, mistä aihealueista ja taulukoista on ollut mahdollista muodostaa aikasarjoja.

1.3. Tilastotaulukoiden julkaiseminen ja käyttö

Julkaiseminen on toteutettu niin, että aineisto on siirretty taulukoittain Helsingin seudun aluesarjat -tilastotietokantaan. Aluesarjat-tietokanta löytyy osoitteesta www.aluesarjat.fi (> Tilastokanta > Historialliset tilastot). Lisäksi linkit historiallisiin tilastoihin ovat tarjolla avoimen datan palvelu HRI:n (Helsinki Region Infoshare) verkkosivuilla osoitteessa <http://www.hri.fi/fi/group/helsingin-historialliset-tilastot>. Myöhemmin historiallisten tilastojen jatkokäyttöä avoimena datana helpotetaan tarjoamalla ne käyttöön myös Aluesarjat-tietokantaa lukevan avoimen ohjelmointirajapinnan kautta.

Historiallisia tilastoja voi hakea Aluesarjat-tietokannasta, jossa on mm. mahdollisuus tehdä haetusta aineistosta tilastokuvioita. Tiedot voi tallettaa Excel-tiedostoiksi. Tietojen jatkokäsittelyä varten on mahdollista käyttää myös PcAxis-ohjelmaa, joka on ladattavissa ilmaiseksi Tilastokeskuksen sivulta.

Projektissa julkaistuja tilastoja käytettäessä on huomioitava tiettyjä asioita. Mitä kauemmas historiassa mennään, sitä epäluotettavampia tiedot voivat olla ja tietojen lähteet ovat vaihtuneet vuosien varrella. Myös käsitteet ja määritelmät ovat muuttuneet ajan kuluessa. Tämän vuoksi aikasarjojen vertailukelpoisuuteen on kiinnitettävä huomiota. Tietojen tarkistaminen alkuperäisestä lähteestä on ensiarvoisen tärkeää.

Helsingin tilastollisissa vuosikirjoissa joidenkin tilastojen julkaiseminen on lopetettu, koska tiedot ovat osoittautuneet liian yksityiskohtaisiksi eikä niiden julkaisemiseen nähty enää merkittävää syytä. Toisinaan taas taulukoiden uudistus on voinut johtaa siihen, että tietojen vertailtavuus on hankaloitunut huomattavasti.

Joissakin tapauksissa (esim. Helsingin yliopiston opiskelijamäärät) eri vuosikirjojen tiedot poikkesivat toisistaan ilman varsinaista selitystä. Jos poikkeavuuksien syihin ei saatu kunnollista selvyyttä, ei voitu varmistua myöskään, mikä tiedoista oli oikea tai lähimpänä oikeaa. Tällöinkin aikasarjan muodostaminen saattoi osoittautua mahdottomaksi.

Tässä projektissa julkaistavat tilastot voivat olla aikasarjoiltaan epätäydellisiä. Muuttujien ja puuttuvien tietojen runsaus voi hankaloittaa ilmiöiden analysointia ja yleisten kehityslinjien hahmottamista, ja tietojen tulkinta vaatii käyttäjältään ymmärrystä kyseisestä ilmiöstä ja mahdollisesti tiedonkeruustakin.

1.4. Helsingin aluejaon historiaa

Helsingin aluejaossa on tapahtunut historian saatossa useita muutoksia. Lisäksi nykyisen tilastoinnin noudattama piirijakojärjestelmä, joka otettiin käyttöön vuonna 1984, tekee aikasarjojen jatkamisen nykypäivään hankalaksi, ellei jopa mahdolltomaksi. Tästä johtuen projektissa koostetut aikasarjat sisältävät pääosin koko kaupungin tasoista tietoa. Kaupunginosittaista aineistoa löytyy henkikirjoitetusta väestöstä aikasarjana sekä huoneistoista, rakennetuista kiinteistöistä, rakennuksista ja työväestön asunto-oloista poikkileikkaustilastoina.

Helsingin aluejaon voidaan katsoa perustuneen kahteen järjestelmään: kaupunginosa- ja piirijakoon. Ensimmäiset kaupunginosat syntyivät 1800-luvulla asemakaavojen laadinnan myötä. Alkujaan kaupunginosat nimettiin roomalaisin numeroin, sittemmin järjestysnumeroin ja vuonna 1959 ne saivat viralliset nimet. Tätä ennen niistä oli jo käytetty epävirallisia nimiä. Kaupunginosajako pyritään pitämään mahdollisimman muuttumattomana. Helsingin kaupunginosajako on kaupungin virallinen aluejako. Asemakaavoitus ja kiinteistöjärjestelmä perustuvat kaupunginosajakoon. Helsingissä on nykyään 59 kaupunginosaa. Virallisen nimensä kukin kaupunginosa saa asemakaavassa tai aiemmin erillisellä päätöksellä.

Vuonna 1980 syntynyt piirijakojärjestelmä on tehty hallinnollisia tarpeita varten, ja se noudattaa osittain virallista kaupunginosajakoa. Kaupungin tilastotoimi otti piirijakojärjestelmän käyttöönsä vuonna 1984. Vuonna 2015 Helsingissä on 8 suurpiiriä, 34 peruspiiriä, 148 osa-aluetta ja 369 pienaluetta. Sekä kaupunginosa- että piirijaottelussa on yhtenevä osa- ja pienaluejako.

Helsingin nykyisiä aluejakoja on mahdollista tarkastella interaktiivisella kartalla Helsingin kaupungin karttapalvelussa (<http://kartta.hel.fi> > Aineistot > Aluejaot).

Vuoden 1946 suuren alueliitoksen jälkeen vuonna 1953 kaupunginhallitus antoi suositukset Helsingin seudun eri osien nimityksille.

- Kantakaupunki = Helsingin kaupunki ennen vuoden 1946 alueliitosta
- Esikaupungit = Vuoden 1946 liitosalue
- Helsingin kaupunki = kantakaupunki ja esikaupungit
- Lähialue = Helsingin ja Espoon maalaiskunnat sekä Kauniaisten ja Keravan kauppalat
- Äärialue = Kirkkonummen, Vihdin, Nurmijärjen, Tuusulan ja Sipoon maalaiskunnat sekä Järvenpään kauppalat
- Helsingin seutu = koko alue

(Helsingin tilastollinen vuosikirja 1954)

1900-luvulla suurimmat alueliitokset ovat olleet:

1. 1.1.1906. Wiksbergin allodisäteri Kumpulan kylässä, B2 Kottbyn tila R.N:o 1, Sörnäisten kuritushuoneen alue, Rautatiealueet R.N:o 1, osia Meilahden ja Greijuksen tiloista (Hindernäs R.N:o 1, Grejus R.N:o 3, Stenbacka R.N:o 5).
2. 2.5.1912. Böhlen kantatila (Pasila)
3. 31.12.1925. Brunakärrin (Ruskeasuo) ja Nyåkerin alueet R.N:o 1.
4. 1.1.1927. Merholmenin tila R.N:o 1.
5. 1.1.1931. Melkön tila R.N:o 2.
6. 1.1.1946. Huopalahden, Kulosaaren ja Oulunkylän kuntien sekä Haagan kauppalan alueet ja osia Helsingin maalaiskunnasta (Brändön, Båtvikin, Mjölön, Nackbölen, Tomtbackan ja Turholman yksinäistalot sekä botbyn, Degerön, Domarbyn, Härtonäsin, Kånanalan, Malmin, Mellungsbyn, Pakinkylän, Santahaminan, Staffansbyn, Talin ja Viikin kylän ja osia Kårbölen kylästä).
7. 1.1.1966 Vuosaaren kaupunginosa ja peruspiiri

(Y. Harvia: Helsingin esikaupunkiliitos. Mietintö N:o 1. Helsinki 1936. Valtioneuvoston päätös 5.10.1944, Suom.as.kok.1944/707)

Helsingin tilastollisissa vuosikirjoissa esiintyy useaan kertaan Böhlen tila/kantatila. Ennen esikaupunkiasutuksen syntymistä nykyisen Pasilan alueella oli kaksi tilaa, Pikku Haapalahden kylään kuuluneet Fredriksberg ja Böhle. Fredriksbergin tilan alueiden halki rakennettiin rautatie vuonna 1862. Se johti esikaupunkiasutuksen muodostumiseen Böhlen tilan maille. Böle tarkoittaa uudistilaa ja on aikoinaan esiintynyt myös muodossa Böhle. Böle on nykyisinkin Pasilan ruotsinkielisenä nimenä. Bölen tilan päälohko yhdistettiin kaupungin alueeseen 1.5.1912. (Uutta Helsinkiä 2015).

Tarkempaa tietoa Helsingin kaupungin aluejaosta löytyy kaupunginhallituksen pöytäkirjoista ja pöytäkirjojen liitteistä. 20 vuotta vanhempia pöytäkirjoja säilytetään kaupunginarkistossa.

2. HISTORIALLISET TILASTOT: VÄESTÖ

Julkaistut taulukot:

Väestörakenne

- Helsingin keskiväkiluku iän ja sukupuolen mukaan 1935–1961
- Helsingin väkiluku 1.1.1875–1993 ja vuodenvaihteissa 1993/94–2013/14
- Helsingin väkiluku iän ja sukupuolen mukaan 1900–1961
- Helsingin henkikirjoitettu väestö kaupunginosittain 1.1.1875–1960

Väestömuutokset

- Helsinkiin ja Helsingistä muuttaneet sukupuolen mukaan 1881–1998
- Helsingin tulo- ja lähtömuutto lääneittäin 1911–1994; mistä läänistä muutettiin pois, mihin lääniin muutettiin
- Syntyneet ja kuolleet Helsingissä 1811–1998
- Naisten ja miesten täydellinen elinajantaulu, keskimääräinen jäljellä oleva elinaika Helsingissä 1941–2005
- Solmitut ja purkautuneet avioliitot Helsingissä 1896–1998
- Kuolleet kuolemansyyn mukaan 10 000 asukasta kohden Helsingissä 1891–1950
- Kuolleet kuolemansyyn mukaan 10 000 asukasta kohden vuoden 1948 kansainvälisen kuolemansyynimistön mukaan Helsingissä 1951–1968
- Kuolleet kuolemansyyn mukaan 10 000 asukasta kohden vuoden 1969 lyhyen kansainvälisen kuolemansyynimistön mukaan Helsingissä 1969–1985
- Kuolleet kuolemansyyn mukaan 10 000 asukasta kohden vuoden 1987 lääkintöhallituksen tautiluokituksen mukaan Helsingissä 1988–1995
- Ikäryhmittäiset hedelmällisyysluvut Helsingissä 1936–2013, viiden vuoden keskiarvoja 1936–65 ja vuosittaista tietoa 1966–2013
- Kokonaishedelmällisyysluku ja yleinen hedelmällisyysluku Helsingissä 1936–2013, viiden vuoden keskiarvoja 1936–1965 ja vuosittaista tietoa 1966–2013

2.1. Katsaus väestöjärjestelmän historiaan ja tietojen vertailtavuus

Väestökirjanpitoa on Suomessa harjoitettu sekä valtiovallan että kirkon tarpeita varten jo 1500-luvulta lähtien. Väestökirjanpito on alusta alkaen jakaantunut kahtia ja tämän kahtiajaon ilmentymä ovat olleet henkikirjat ja kirkonkirjat.

2.1.1. Henkikirjat

Henkikirjoja on alettu pitää Suomessa vuodesta 1634 lähtien. Ne kehittyivät kirkollisen väestökirjanpidon rinnalle ja historiallisesti ne ovat yhtä vanhoja (Lankinen 1984). Alun perin henkikirjat toimivat luetteloina henkirahaa eli veroa maksavista henkilöistä, ja myöhemmin niistä tuli apuväline verotukseen ja sotaväenottoon. Henkikirjoitus oli papiston tehtävänä vuoteen 1652 saakka ja manttaalikomissaarien vuoteen 1779 saakka. Tämän jälkeen nimettiin erityiset henkikirjoittajat. Viimeinen henkikirjoitus pidettiin vuonna 1989. (Väestörekisterikeskus 2015)

Suurimmat muutokset henkikirjojen pidossa:

- 1609 pariskuntainluettelot
- 1625 myllyverohenkikirjat (koski kaikkia yli 12-vuotiaita)
- 1652 henkikirjoitus siirrettiin kirkolta erityiselle henkikomissaarille, ja kaikki 15–63-vuotiaat merkittiin henkikirjaan
- 1765 kaikki asukkaat henkikirjaan
- 1865 nykyisenmuotoinen henkikirjoitusta koskeva laki (viimeinen henkikirjoitus pidettiin vuonna 1989)

(Lankinen 1984)

Helsingin koko henkikirjoitetun väestön määrästä on tietoja vuodesta 1765 lähtien (Lankinen 1984). Helsingin tilastollisessa vuosikirjassa tietoa väestöstä löytyy 1870-luvulta lähtien. Vanhoja henkikirjoja on arkistoitu Kansallisarkistoon ja Helsingin kaupunginarkistoon, ja digitoituja henkikirjoja löytyy arkistolaitoksen digitaaliarkiston kautta (Arkistojen portti 2015).

2.1.2. Kirkonkirjat

Kirkon väestökirjanpito alkoi 1600-luvulta. Pappien oli luetteloitava seurakunnassa syntyneet, vihityt ja kuolleet. Näihin kirkonkirjoihin perustuvat Suomen ensimmäiset väestötilastot eli väkilukutaulut vuodelta 1750. Kirkkoon kuulumattomista pidettiin siviilirekisteriä vuodesta 1917 alkaen (Lankinen 1984; Väestörekisterikeskus 2015).

Käsite ”maassa asuva väestö” tarkoittaa kirkonkirjojen todentamaa väkilukua. Maassa asuvan väestön käsite perustui väestön kantatietojen ja muutostietojen yhdistämiseen. Kummankin tietojärjestelmän perusta on 1600-luvulla.

Kirkonkirjajärjestelmän kehitys:

- 1628 papiston luettelot kastetuista, vihityistä ja kuolleista Turun hiippakunnassa
- 1667 rippikirjassa määräys Turun hiippakunnassa (kirkonkirjojen edeltäjä, johon merkittiin ”rippikoulututkinto”)
- 1686 kirkkolaki: lisäksi tiedot ”majaa muuttaneista” väestönmuutosluetteloihin, ja Viipurin hiippakunta mukaan väestökirjanpitoon
- 1720 vanhimmat säilyneet ortodoksisen kirkon ns. metrikkakirjat väestönmuutoksista ja seurakunnan jäsenistä
- 1905 kirkonkirjakäytännön yhtenäistäminen kaikkien uskonnollisten yhdyskuntien osalta
- 1917 asetus siviilirekisterin pitämisestä laillistettuun uskontokuntaan kuulumattomista

(Lankinen 1984)

Tätä papiston tietojärjestelmää pyrittiin jalostamaan tilastojärjestelmäksi. Kirkonkirjojen ongelmana oli, että niihin jäi pitkäksi aikaa roikkumaan tietoa ihmisistä, jotka olivat muuttaneet muualle. Papisto pyrki korjaamaan väestöinventointejaan henkikirjoitusaineiston avulla, mutta 1800-luvun loppupuolella tämä ei enää onnistunut. Varsinkin suurimmissa kaupungeissa henkikirjoitetun väestön ja kirkonkirjojen perusteella maassa asuvan väestön tiedot alkoivat erkaantua toisistaan jo merkittävästi (Lankinen 1984).

Väestötilastoissa käytettiin perustana vuosina 1749–1949 virallisissa väestörekistereissä eli kirkonkirjoissa, eri uskontokuntien jäsenluetteloissa sekä siviilirekisterissä olevaa väestöä. Kirkonkirjoista laadittuja väkilukutauluja, nk. väestöinventointeja, ei tehty joka vuosi, ja niinpä vuosittaiset väkilukutaulut saatiin lisäämällä syntyneet ja tulomuutto sekä vähentämällä kuolleet ja lähtömuutto. (Lankinen 1984) Viimeinen väestöinventointi kirkonkirjoista tehtiin vuonna 1940. Tilastollisissa vuosikirjoissa esiintyy papiston kymmenvuotistauluja, joilla tarkoitettaneen näitä papiston kirkonkirjoista tekemiä väestöinventointeja eli väkilukutauluja.

Kuten jo sanottu, kirkonkirjoissa säilyivät kuitenkin helposti poissaoleva ja tietymättömiin muuttanut väestö ja vuosikymmenien saatossa nämä kirkonkirjoihin perustuneet viralliset väkilukutiedot vastasivat entistä huonommin todellisuutta. Asian korjaamiseksi virallisen väkilukutiedon ohella alettiin julkaista väestölaskentoihin perustuvia korjattuja sarjoja, 1900-luvun alussa nk. laskettua todellista väkilukua sekä vuodesta 1935 alkaen läsnäolevaa väestöä. Lankinen (1984) kuitenkin muistuttaa, että kaikki nämä olivat olettamuksenvaraisia rekisteripohjien heikkouden vuoksi.

2.1.3. Väestölaskennat

Kuten yllä jo todettiin, väkilukutietojen korjaamiseksi Helsingissä ja muissa suurissa kaupungeissa alettiin pitää väestölaskentoja. Väestölaskennat tehtiin kymmenen vuoden välein vuosina 1870–1930, vuonna 1940 Helsingissä ei toteutettu väestölaskentaa. Valtakunnalliset väestölaskennat aloitettiin vuonna 1950. Väestölaskennoissa pyrittiin todellisen väestön käsitteeseen (vain läsnäolevat). Näin syntyi kaksi sarjaa: todellinen väestö ja kaupungissa asuva väestö. Vuodesta 1950 lähtien väestölaskennoissa jatkettiin vain sarjaa ”kaupungissa asuva väestö”. (Lankinen 1984)

Väestölaskentatilastojen keskeistä sisältöä ovat väestötiedot sukupuolen, iän, syntymävuoden, kielen, kansalaisuuden, syntymäpaikan, uskontokunnan, siviilisäädyn, koulutuksen (sivistysmäärä), ammatin ja elinkeinon mukaan. Nykyisistä väestötilastoista poiketen kaupunkilaskennoissa on tietoja myös luku- ja kirjoitustaidosta, kaupungissa tilapäisesti oleskelevasta väestöstä, sokeista, kuuromykistä, vammaisista (ruumiinviat) ja mielisairaista (heikkomielisiä ja mielipuolia). Vuoden 1950 laskennassa on tietoja myös kotitalouksista (ruokakunnat) ja perheistä sekä väestön ammattiasemasta (Tilastokeskus 2015a). Vuoden 1980 väestölaskennassa hyödynnettiin rekisteritietoja ja vuoden 1990 väestölaskenta toteutettiin kokonaan rekisterilaskentana. Rekisteripohjaisen väestölaskennan myötä väestölaskentatiedot voidaan nykyisin tuottaa vuosittain. Väestölaskentatietoja onkin kertynyt tietovarastoon jo yli 25 vuoden ajalta. (Tilastokeskus 2015b)

2.1.4. Läsnä- ja poissaolevan väestön käsitteistä

Väkilukusarjoissa vilisevät termit ”todellinen väestö”, ”kaupungissa asuva väestö” sekä ”läsnäoleva väestö” ja ”poissaoleva väestö”. Lankinen määrittelee läsnäoleviksi henkilöiksi kaikki maassa vakituisesti asuvat henkilöt, jotka voivat olla Suomen kansalaisia tai ulkomaalaisia. Poissaolevaan väestöön siirretään Suomen kansalainen, joka on muuttanut maasta (Lankinen 1984). Vuoden 1900 väestölaskennassa on tehty selvyyttä läsnä- ja poissaolevan väestön ja kaupungissa vakituisesti asuvan henkilön määritelmistä (Väestölaskenta 1900). Ainakin vuoden 1900 väestölaskennassa kaupungissa asuva väestö tarkoittaa kaupungissa vakituisesti asuvaa väestöä mukaan lukien poissaolevat asukkaat. Läsnäolevaksi väestöksi luetaan kaupungissa vakinaisesti oleva läsnäoleva väestö ja kaupungissa satunnaisesti oleskelevat. Todellinen väestö tarkoittaa, ainakin vuoden 1900 väestölaskentoihin perustuvissa tiedoissa, kaupungissa läsnäolevaa väestöä. Tästä johtuu siis vuosikirjoissakin olevat kaksi eri väkilukusarjaa: todellinen ja kaupungissa asuva väestö. Todellisen ja kaupungissa asuvan väestön ero oli 1,5–2 prosenttia (Lankinen 1984).

Vuoden 1950 jälkeen väkiluvun pohjaksi otettiin vuoden 1950 yleisen väestölaskennan tuloksena saatu maassa asuva väestö, jota vuosina 1951–1959 korjattiin väestörekistereiden perusteella. Sarja korjattiin edelleen vuoden 1960 laskennan tuottamalla perusväkiluvulla, samoin vuoden 1970 laskennalla (Lankinen 1984).

Tämä kahteen haaraan jakaantunut väestökirjanpito tuli päätökseensä

1980–1990-luvuilla. Väestörekisterikeskus, jonka tehtäväksi tuli väestökirjanpidon ohjaus ja valvonta sekä väestön keskusrekisterin (nykyisen väestötietojärjestelmän) ylläpitäminen, perustettiin vuonna 1969. ATK-pohjaiseen rekisteriin siirryttiin vuonna 1971. Evankelis-luterilainen kirkko ja ortodoksinen kirkkokunta hoitivat väestökirjanpitotehtäviä yhdessä maistraattien kanssa aina vuoteen 1999 saakka, jolloin niiden tehtäväksi jäi pitää jäsenistään jäsenrekisteriä, ja väestötietojärjestelmän ylläpito jäi maistraateille. Viimeinen henkikirjoitus pidettiin vuonna 1989. (Väestörekisterikeskus, 2015).

Helsingin väestörakennetilastoissa siirryttiin käyttämään vuodenvaihteessa 1993/1994 väestötietolain (507/93) mukaista vuodenvaihteen asukaslukua. Nykyisin väestötilastojen lähteenä on Tilastokeskus.

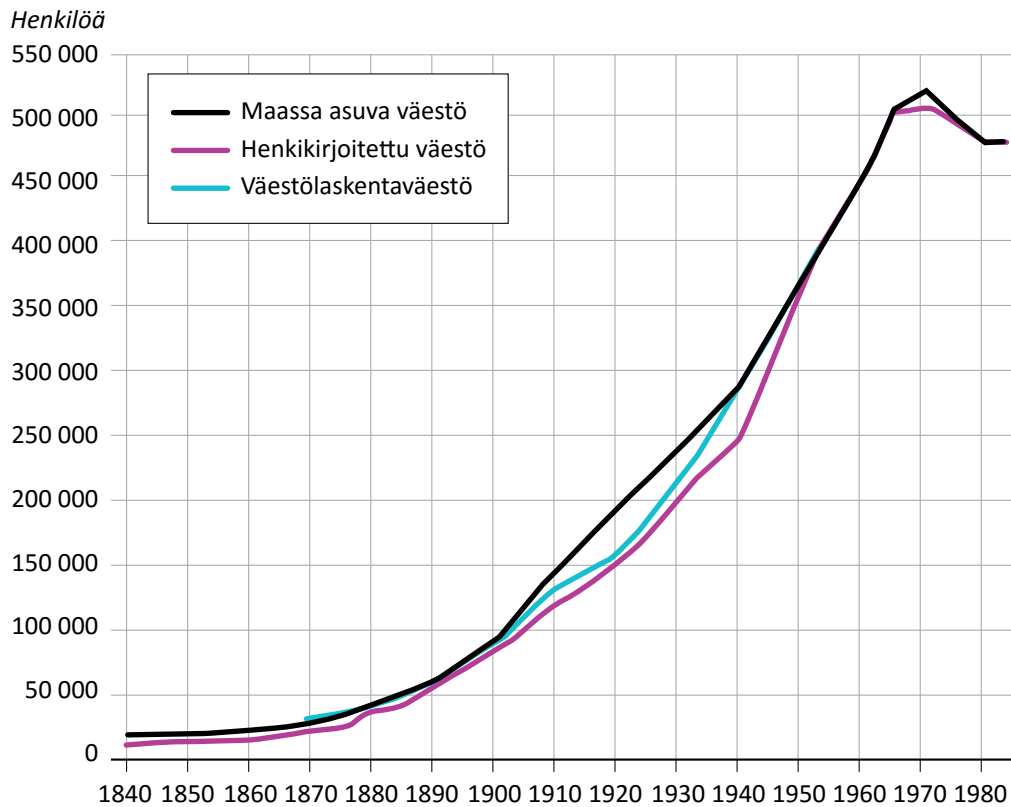
2.1.5. Eri väkilukusarjojen antama kuva Helsingistä

Väestökirjanpito on Suomessa siis perustunut kahteen rinnakkaiseen järjestelmään, henkikirjoihin ("henkikirjoitettu väestö") ja kirkonkirjoihin ("maassa asuva väestö"). Vuodesta 1977 lähtien käsitteiden henkikirjoitettu väestö ja maassa asuva väestö välillä ei ole ollut eroa (Lankinen 1984). Eroavuudet henkikirjoitetun ja maassa asuvan väestön määrissä ovat kuitenkin olleet erittäin suuret ja tämä on otettava huomioon tarkasteltaessa eri väkilukusarjoja.

Suuret poikkeamat eri väkilukusarjoissa vuosina 1969–1974 johtuvat Helsingin väkiluvun taitumisesta. Kaikkinensa Lankinen toteaa maassa asuvan väestön käsitteen antavan hyvin harhaisen kuvan Helsingin väkilukusarjasta, eikä sitä tulisi käyttää menneen kehityksen kuvauksessa (Lankinen 1984). Lankinen muistuttaa vielä, että ennen vuotta 1976 julkaistujen Helsingin tilastollisten vuosikirjojen keskiväkiluvut ja siihen suhteutetut väestömuutoksia koskevat luvut perustuvat Helsingin kaupungin tilastotoimiston omaan "maassa asuvaan väestön" käsitteeseen (ks. Lankinen 1984, tämän käsitteen ja kirkonkirjojen maassa asuvan väestön erosta). Aikasarjoja analysoitaessa on siis oltava varovainen.

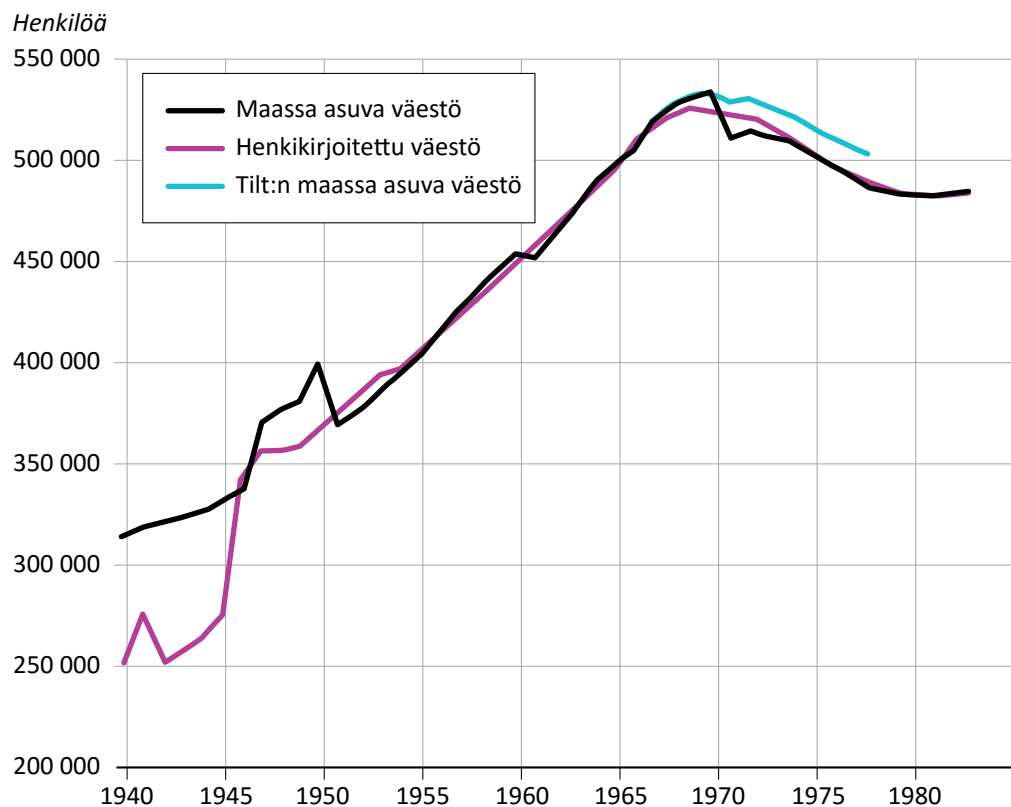
Osa tässä projektissa kootuista väkilukusarjoista yhdistelee kaikkia kolmea eri lähdettä johtuen jo pelkästään siitä, että tilastollisissa vuosikirjoissa olevat taulukot yhdistelevät näitä samoja lähteitä. Väkilukusarjojen kuvaamiin kehityslinjoihin tulee siis suhtautua tietyllä varauksella ja tarkistaa aina lähteet. Myös väestölaskentoihin perustuvat tiedot on koottu tilastollisiin vuosikirjoihin käyttäen välillä todella läsnäollutta väestöä, toisinaan kaupungissa asuvaa väestöä. Tämä aikasarjojen heikkous on vain hyväksyttävä, jos ylipäättään halutaan tarkastella historiallisia väestötietoja, sillä vain nämä vajavaiset lähteet ovat käytössä. Nyt julkaistavia väestöä koskevia aikasarjoja tutkittaessa lienee hyvä tarkastella Lankisen artikkelissaan esittelemiä kuvioita eri väkilukusarjojen eroavaisuuksista. (ks. seuraava sivu). (Lankinen 1984).

Kuvio 1. Helsingin väestökehitys eri väestökäsitteiden valossa 1840–1983

Lähde: Lankinen 1984.

Kuvio 2. Henkikirjoitettu väestö ja maassa asuva väestö 1940–1983

Lähde: Lankinen 1984.

Eri tietolähteiden aiheuttamista ongelmista mainitaan myös Helsingin tilastollisissa vuosikirjoissa. Ensimmäinen maininta asiasta löytyy vuosikirjasta vuodelta 1952. Tilastollisesta vuosikirjasta 1954 lähtien on kirkonkirjoihin perustuvia väkilukutauluja voitu korjata väestölaskennoista saaduilla tiedoilla (ks. tilastollisen vuosikirjan 1954 alkulause). Tilastollisessa vuosikirjassa 1954 sanotaan, että eri väestörekistereihin merkitty väestö on kyseisen vuosikirjan taulukoissa korjattu vuoteen 1901 saakka. Korjaukset perustuvat vuosien 1900–1950 väestölaskentatietojen, vuonna 1946 henkikirjoitetun väestön sekä vuosien 1900–1940 kymmenvuotistaulujen ja vuosien 1945 ja 1950 kirkonkirjojen ja siviilirekisterin keskinäiseen vertailuun (Helsingin kaupungin tilastollinen vuosikirja 1954). Koska kaikki väestömuutoksia koskevat suhdeluvut on vuodesta 1901 lähtien laskettu uudestaan, eivät tiedot ole verrattavissa vuosikirjassa aikaisemmin julkaistuihin suhdelukuihin. Suhdelukujen laskentaan kun on yleisesti käytetty kirkonkirjoihin perustuvia keskiväkilukuja (Helsingin kaupungin tilastollinen vuosikirja 1951). Siispä laadituissa aikasarjoissa on otettava huomioon tämä, mikäli kysymyksessä on suhdelukuihin perustuva väestötieto ja tietoja on kerätty vuosikirjaa 1954 aiemmista vuosikirjoista, jolloin tietojen vertailussa on oltava varovainen.

2.2. Eri hedelmällisyyslukujen laskentakaavat

Tilastollisista vuosikirjoista löytyy ikäryhmittäiset hedelmällisyysluvut vuodesta 1970 lähtien (alkaen vuosikirjasta 1978). Varhaisemmilta vuosilta on löydettävissä tiedot syntyneiden lukumäärästä äidin iän mukaan sekä naisten ikäryhmittäiset väkilukutiedot. Näistä tiedoista voidaan alla olevien kaavojen mukaan edelleen laskea ikäryhmittäiset hedelmällisyysluvut ja kokonaishedelmällisyysluvut, jotka ovat pelkkää syntyvyyttä kuvaavampia mittalukuja hedelmällisyyttä tarkastellessa.

Yleinen hedelmällisyysluku

$$\frac{\text{elävänä syntyneet vuonna } A}{15\text{--}49\text{-vuotiaiden naisten keskiväkiluku vuonna } A} * 1000$$

Ikäryhmittäinen hedelmällisyysluku

$$\frac{\text{ikäryhmän } X \text{ naisille elävänä syntyneet vuonna } A}{\text{ikäryhmän } X \text{ naisten keskiväkiluku vuonna } A}$$

jossa ikäryhmä X tarkoittaa yleensä 5-vuotisikäryhmää.

Periodikohtainen kokonaishedelmällisyysluku

$$\frac{\sum(ASFR^5 \times 5)}{1000}$$

jossa ASFR⁵ tarkoittaa viisivuotiskäryhmän hedelmällisyyslukua ja siksi se kerrotaan viidellä. Koska ajanjaksolta 1936–1945 on käytössä naisten väkilukutiedot kymmenvuotiskäryhmittelyllä (paitsi 15–19-vuotiaat) tulee ylläolevan kaavan sulkujen sisään kertoimeksi 10 (15–19-vuotiaiden ryhmään tulee kerroin 5). Lisäksi ajalta 1936–1945 on laskettu ikäryhmittäiset hedelmällisyysluvut 5 vuoden keskiarvoina (Mäki 2015). Näin ollen ikäryhmittäinen hedelmällisyysluku viiden vuoden keskiarvona lasketaan kaavalla

$$\frac{\sum^5 (\text{ikäryhmän } X \text{ naisille elävänä syntyneet vuonna } A)}{\sum^5 (\text{ikäryhmän } X \text{ naisten keskiikäluvuksi vuonna } A)} * 1000$$

Huomioitava kuitenkin on, että naisten ikäryhmittäiset väkilukutiedot pohjautuvat vanhempien tietojen osalta eri lähteisiin: kirkonkirjoihin ja siviilirekistereihin (osa korjattu väestölaskennan tiedoilla), henkikirjoihin ja väestölaskentoihin. (Tarkemat tiedot eri vuosilta ks. kyseisen taulukon lähdeluettelo). Hedelmällisyyslukujakin tarkastellessa on siis noudatettava varovaisuutta ja lukuihin suhtauduttava jonkinasteisella kriittisyydellä. Julkaistavassa taulukossa on esitetty eri hedelmällisyysluvut ajalta 1936–2013.

Kaikissa vuosikirjojentaulukoissa ei ole eriteltyä elävänä ja kuolleina syntyneitä. Kun kuitenkin kaikkien syntyneiden ja elävänä syntyneiden ero vaikuttaa muutamien vertailujen perusteella hyvin pieneltä, tämän seikan aiheuttama virhe ikäryhmittäisiin hedelmällisyyslukuihin on mitätön. Kaikissa taulukoissa ei myöskään äidin ikää ole rajattu 15 ikävuoteen, vaan nuorimpana ryhmänä ovat olleet alle 19-vuotiaat. Alle 15-vuotiaina synnyttäneitä lienee kuitenkin hyvin vähän.

2.3. Kuolemansyyt

Vuodesta 1996 lähtien on käytössä ollut ICD-10 kuolinsyyluokitus (Helsingin tilastollinen vuosikirja 1999; Tilastokeskus 2015c). Luokitukset ovat vuosien saatossa muuttuneet lukuisia kertoja, eikä näin ollen ole voitu muodostaa yhtä yhtenäistä aikasarjaa. Tiedot kuolleista kuolemansyyntä mukaan on kuitenkin kerätty vuosilta 1891–1995 neljään eri taulukkoon, neljän eri luokituksen mukaan. Joidenkin tautiluokkien osalta on toki tarkasteltavissa kehitystä pidemmältäkin ajalta, mutta se jääköön patologiaa paremmin tunteville.

Mitä pidemmälle historiassa mennään, sitä epäluotettavampia tiedot kuolemansyistä ovat. 1800-luvun lopulle asti tiedot olivat pappien käsialaa perustuen omaisten kertomukseen, siis oireidenkuvauksiin, vaikka taudin aiheuttajana saattoi olla useita syitä. Hiljalleen kuolinsyyt alkoivat perustua lääkärin määrittämään tautiin. Hyvin usein kuolemaan johtanut syy jäi selvittämättä. Vuosina 1891–1895 eniten merkittiin kuolemia luokkaan tuntematon ja määrä säilyi suurena aina 1950-luvulle saakka.

2.4. Helsingin tulo- ja lähtömuutto lääneittäin

Tulo- ja lähtömuutto on esitetty lääneittäin vuosilta 1911–1994. Vaikka läänijako säilyi aina vuoteen 2009, ei aikasarjaa ole voitu esittää siihen asti, sillä vuoden 1997 läänituudistus supisti läänien lukumäärän kahdestatoista kuuteen, mikä tekee vertailun vanhempien tietojen kanssa hankalaksi. Kerätyssäkin aikasarjassa on otettava huomioon muutokset aluejaoissa:

1. v. 1918: Turun ja Porin läänistä erotettiin Ahvenanmaa omaksi läänikseen.
2. v. 1938: Oulun läänistä erotettiin Lappi omaksi läänikseen.
3. v. 1949: Uudenmaan läänistä erotettiin läntinen Kymenlaakso neljä vuotta aikaisemmin perustettuun Kymen lääniin.
4. v. 1960: Kuopion läänistä erotettiin Pohjois-Karjala omaksi läänikseen.
5. v. 1960: Vaasan läänistä erotettiin Keski-Suomi omaksi läänikseen.
6. v. 1960-93: Hämeen lääni koki lukuisia aluemenetyksiä ja alueliitoksia.
7. v. 1993: Turun ja Porin läänistä erotettiin Hämeenkyrö, Ikaalinen, Kihniö, Mouhijärvi, Parkano ja Viljakkala Hämeen lääniin.

Suuret muutokset lähtö- tai tulomuutoissa voivat siis selittyä myös aluejakomuutoksilla.

3. HISTORIALLISET TILASTOT: TYÖMARKKINAT JA TYÖSSÄKÄYNTI

Julkaistut taulukot:

Työmarkkinat

- Helsingin kaupungin työnvälitystoiminta 1903–1960
- Paikalliset ja muualle ulottuvat työnseisaukset Helsingissä 1907–1951
- Paikalliset työnseisaukset 1954–1970 ja työtaistelut Helsingissä 1971–1997

Työpaikat

- Teollisuuden työpaikat ja työntekijät Helsingissä 1884–1965

Työvoima

- Helsingin väestö elinkeinoryhmittäin 1870–1930
- Helsingin väestön ammatissa toimivuus 1870–1930
- Helsingin kaupungin henkilöstö 1914–1998

3.1. Tietojen vertailtavuus

Siinä missä väestöä koskevista tilastoista on ollut suhteellisen vaivatonta muodostaa aikasarjoja, sama työ on ollut selvästi vaikeampaa muiden aihealuiden kohdalla. Esimerkiksi Helsingin työpaikoista on vertailukelpoista tietoa ja siten mahdollisuuksia aikasarjojen rakentamiseen vasta vuoden 1950 väestölaskennasta alkaen (Helsinki tilastoina 1800-luvulta nykypäivään). Ennen vuoden 1950 yleistä väestölaskentaa ei Suomessa myöskään ole suoritettu väestön ryhmittelyä henkilökohtaisen ammatin mukaan. Kymmenvuotistilastoissa on ammatissa toimiva väestö jaettu elinkeinohaaran ja ammattiaseman mukaan, mutta varsinaista ammattiluokittelua ei ole käytetty.

Tilastokeskus on tehnyt julkaisussaan *Väestön elinkeino. Väestö elinkeinon mukaan kunnittain vuosina 1880–1975* kattavasti selkoa väestöä koskevan elinkeino- ja ammattiluokituksen vertailtavuudesta. Vuosien 1880–1940 tilastojen pohjana ovat papiston kymmenvuotistaulut. Ennen yleisiä koko maan kattavia väestölaskentoja käytettiin puutteellisten ammatitietojen täydentämiseen ja korvaamiseen joka kymmenes vuosi toteutettuja väestölaskentoja vuosilta 1870–1930 (ks. kappale 2.1.3). Vuosien 1950–1970 tilastot perustuvat väestölaskennoissa kerättyihin tietoihin väestön elinkeinosta ruokakunnittain. (Väestön elinkeino).

Yleisiä väestölaskentoja edeltävät kirkonkirjat eivät ole tiedoiltaan yhtä luotettavia kuin väestölaskennat, ja tietojen epäluotettavuutta esiintyy etenkin suurissa kaupungeissa, joissa väestö oli liikkuvaa ja ammattijako pitkälle kehittynyt. Kirkonkirjoihin merkityt ammatit saattoivat olla puutteellisia ja vanhentuneita eikä niistä käynyt ilmi ammatin erikoislaatu. (Väestön elinkeino). Edelleen vielä vuoden 1930 kirkonkirjoissa oli vain perheiden päähenkilöiden ja yksityisten henkilöiden ammattitieto. Tästä on seurannut todennäköisesti se, että kaikki perheenjäsenet on luettu samaan elinkeinoryhmään. (Väestön elinkeino)

Papiston kymmenvuotistaulujen ja väestölaskentalomakkeiden tietosisällöt eivät ole täysin vertailukelpoisia keskenään. Edellisessä käytetty ryhmitys oli elinkeino- ja ammattiryhmityksen sekamuoto. Väestölaskennassa elinkeino ja ammatti erotetaan täysin toisistaan; elinkeinot jaotetaan perustuu työpaikan toimialatietoon. Sitä, miten paljon kymmenvuotistaulujen ja väestölaskentalomakkeiden eroavuudet heikentävät vertailua, on vaikea arvioida.

Vertailun esteenä on lisäksi se, että luokitukset vaihtuvat jatkuvasti. Huomattava ero väestölaskentoihin ja kymmenvuotistilastoihin perustuvien tietojen välillä on se, että vuoteen 1940 saakka on esiintynyt elinkeinoryhmä sekatyömiehet (tätä ryhmää ei löytynyt Helsingin tilastollisiin vuosikirjoihin sisällytetyistä taulukoissa). Maaseudulla nämä todennäköisesti lukeutuivat maatalouteen ja kaupungeissa rakennustoimintaan, teollisuuteen ja palveluksiin. Lisäksi vuosien 1880, 1890 ja 1900 tilastoissa oli koko seurakunnan väestö, siis seurakunnassa asuva ja poissaoleva väestö. Vuodesta 1910 lähtien aineisto käsitti vain läsnäolevan väestön. (Väestön elinkeino).

3.2. Teollisuuden toimialaluokituksen muutoksista

Nykyinen teollisuuden toimialan määrittely perustuu vuoden 2008 toimialaluokitukseen (Tilastokeskus 2015d), jossa teollisuuden pääluokkaan kuuluvat

10. Elintarvikkeiden valmistus
11. Juomien valmistus
12. Tupakkatuotteiden valmistus
13. Tekstiilien valmistus
14. Vaatteiden valmistus
15. Nahan ja nahkatuotteiden valmistus
16. Sahatavaran sekä puu- ja korkkituotteiden valmistus (pl. huonekalut); olki- ja punontatuotteiden valmistus
17. Paperin, paperi- ja kartonkituotteiden valmistus

18. Painaminen ja tallenteiden jäljentäminen
19. Koksen ja jalostettujen öljytuotteiden valmistus
20. Kemikaalien ja kemiallisten tuotteiden valmistus
21. Lääkeaineiden ja lääkkeiden valmistus
22. Kumi- ja muovituotteiden valmistus
23. Muiden ei-metallisten mineraalituotteiden valmistus
24. Metallien jalostus
25. Metallituotteiden valmistus (pl. koneet ja laitteet)
26. Tietokoneiden sekä elektronisten ja optisten tuotteiden valmistus
27. Sähkölaitteiden valmistus
28. Muiden koneiden ja laitteiden valmistus
29. Moottoriajoneuvojen, perävaunujen ja puoliperävaunujen valmistus
30. Muiden kulkuneuvojen valmistus
31. Huonekalujen valmistus
32. Muu valmistus
33. Koneiden ja laitteiden korjaus, huolto ja asennus

Toimialaluokitus on muuttunut useaan kertaan (mm. TOL 1988, TOL 1995, TOL 2002) ja myös pääluokkien sisällä on tapahtunut muutoksia. Laaditun aikasarjan ("Teollisuuden työpaikat ja työntekijät Helsingissä 1884–1965") ajanjaksolla teollisuus on kattanut seuraavia teollisuuden lajeja:

- 1884–1908: metalli-, kivi-, nahka-, kutoma-, paperi-, puunjalostus-, rakennus-, ravinto- ja nautintoaine- ja puhdistusteollisuus sekä kemiallinen teollisuus ja graafinen teollisuus. Rakennusteollisuus ei sisällä varsinaista rakennustoimintaa.
- 1909–1924: Sulatot ja metallien jalostuslaitokset, konepajat, hienompi koneteollisuus, kivi-, savi-, lasi-, hiili- ja turveteollisuus, kemiallisten laitteiden valmistusteollisuus, terva-, öljy-, lumi- ym. sellaisten aineiden teollisuus, nahka- ja karvateollisuus, kehruu- ja kutomateollisuus, paperiteollisuus, puuteollisuus, ravinto- ja nautintoaineteollisuus, valaistus-, voimansiirto- ja vesijohtoteollisuus, graafinen teollisuus ja teollisuus, jota ei voi lukea edellisiin ryhmiin kuuluvaksi.
- 1927–1953: Metalli-, kutoma- ja vaatetus-, ravinto- ja nautintoaineteollisuus, graafinen teollisuus, muu teollisuus.

- 1956–1965: Ravintoaine-, kutoma- ja vaatetus-, maa- ja kivi-, puu-, nahka-, kumi- ja karva-, malminlouhinta ja metalliteollisuus, kemiallis-teknillinen teollisuus, paperi- ja graafinen teollisuus ja muu teollisuus.

Eri vuosien välisen teollisuuslajien kattavuuden takia on tietoja vertaillaessa noudatettava jälleen kerran varovaisuutta. Teollisuuden tuotannon bruttoarvossa on otettava huomioon, että vuosien 1909–53 arvot on esitetty käyvin hinnoin ja vuosien 1956–65 ovat vuoden 1966 tai 1967 kiinteässä rahassa. Vuosista 1884–1908 ei ole tietoa.

3.3. Työnseisaukset ja työtaistelut

Työnseisaukset ja työtaistelut on jaettu kahteen eri aikasarjaan. Vuodet 1907–1951 kattava aikasarja sisältää tilastotietoa paikallisista ja muualle ulottuvista työnseisauksista kun taas vuosien 1954–1997 tiedot sisältävät vain paikalliset työnseisaukset ja työtaistelut. Vuodesta 1971 lähtien on tilastoitu työnseisauksien sijasta työtaistelut. Siitä, mikä merkitysero sanoilla työnseisaus ja työtaistelu on ollut, ei ole varmaa tietoa, mutta nykyään kyseiset nimitykset määritellään seuraavasti:

Työtaistelu: Työntekijäpuolen tai työnantajapuolen työn väliaikaista tahallista keskeyttämistä, työstä kieltäytymistä, sen hidastamista tai muuta painostuskeinoa jonkin päämäärän saavuttamiseksi. (Tilastokeskus 2015e).

Työnseisaus: Työnseisauksella tarkoitetaan työtaistelutoimenpidettä, jonka aikana työ periaatteessa seisahtuu. Todellista työn pysähtymistä työnseisaus ei kuitenkaan välttämättä edellytä. Tällaisia tilanteita voivat olla esimerkiksi lakko tai työsulku. (Minilex 2015).

3.4. Ammatissa toimivuuden käsite

Tiedot Helsingin väestön ammatissa toimivuudesta perustuvat vuosien 1870–1930 väestölaskentoihin.

Vuoden 1910 väestölaskennassa ammatissa toimivuuden käsitteestä sanotaan seuraavaa:

”Väestö on esillä olevassa julkaisussa, samaten kuin aikaisemminkin, ryhmitetty noudattamalla sitä periaatetta, että toiselta puolen on erotettu ne henkilöt, jotka, olkootpa työnantajina tai työnottajina, toimivat jossakin ammatissa tai elinkeinossa, ja toiselta puolen kaikki ne, joilla näiden luona on mieskohtaisen tai kotipalvelijan paikka. Kummassakin pääluokassa on sitä paitsi pidetty erillään ne, jotka itse ottavat osaa ammattityöhön, ja ne, jotka eivät sitä tee, mutta jotka perheenjäseninä tai muuten talouskuntaan kuuluvina saavat toimeentulonsa ensin mainittujen elinkeinosta. Nämä, kaikkea itsenäistä ammattitoimintaa vailla olevat talouskunnan jäsenet ovat etupäässä alaikäisiä tai nuoria henkilöitä, jotka eivät vielä ole päässeet

tuottavien luokkien riveihin, sekä yli-ikäisiä, jotka ovat eläneet tuottavan iän ohi.”
(Väestölaskenta 1910)

Tilastokeskuksen sivuilla Käsitteet ja määritelmät ammatissa toimivuudelle annetaan seuraava määritelmä:

”Tieto ammatissa toimivuudesta kertoo, onko henkilö kuluneen vuoden aikana pääasiassa kuulunut taloudellisesti aktiiviin väestöön. Tällöin on ammatissa toimivaan väestöön luettu kaikki 15–74-vuotiaat henkilöt, jotka vuoden aikana olivat yhteensä vähintään kuusi kuukautta työssä ja/tai työttömänä.” (Tilastokeskus 2015f).

Verrattaessa väestölaskennan kohdeperusjoukkoa esimerkiksi henkikirjoihin perustuvaan väkilukusarjaan, huomataan edellisen olevan selvästi alipeittoinen.

4. HISTORIALLISET TILASTOT: ASUMINEN, ASUNNOT JA RAKENNUKSET

Julkaistut taulukot:

Asuinolot

- Helsingin erilaisilla mukavuuslaitoksilla varustetut huoneistot kaupunginosittain 1920
- Helsingin asuinhuoneistojen keskimääräinen kuukausivuokra (mk) huoneluvun mukaan 1932–1974
- Helsingin asuinhuoneistojen keskimääräinen kuukausivuokra (mk) huoneluvun mukaan 1975–1980
- Helsingin asuinhuoneistojen keskimääräinen kuukausivuokra (mk) huoneluvun mukaan 1900
- Elinkustannusindeksi ja rahanarvonkerroin keskimääräisten kuukausivuokrien deflatoimiseksi

Asutokunnat

- Helsingin asuinhuoneistot, asuntoväestö ja asumistiheys huoneluvun mukaan 1870–1998
- Helsingin erisuuruisissa huoneistoissa asuvat henkilöt kaupunginosittain 8.12.1920

Työväestön asunto-olotutkimus

- Helsingin työväestön asunto-olot vuonna 1900; tietoa asuntojen lukumäärästä
- Helsingin työväestön asunto-olot vuonna 1900; tietoa huoneiden lukumäärästä
- Helsingin työväestön asunto-olot vuonna 1900, tietoa asukkaiden lukumäärästä
- Helsingin työväestön asunto-olot vuonna 1900; terveydelliset olot
- Helsingin työväestön asunto-olot vuonna 1900; asuntojen varustelutaso

Rakennuskanta

- Helsingin lämmitettävät rakennukset rakennusaineen ja kerrosluvun mukaan 1880–1930
- Helsingin rakennetut kiinteistöt sekä lämmitettävät rakennukset ja huoneet kaupunginosittain 1870–1930 vuoden 1930 aluejaon mukaan
- Helsingin rakennetut kiinteistöt ja lämmitettävät rakennukset kaupunginosittain 1900–1950 vuoden 1950 aluejaon mukaan

Rakentaminen

- Valmistuneet asuinhuoneistot Helsingissä 1921–1967
- Valmistuneet asuinhuoneet kivi- ja puutaloissa Helsingissä 1939–1950

Asumisoloihin liittyviä tietoja on kerätty paljon väestölaskentojen, tai väestötutkimusten (ks. Vuoden 1950 väestölaskennan otosaineiston käsikirja) avulla, minkä johdosta tähän aihepiiriin liittyviä taulukoita on paljon poikkileikkausaineistoina.

Esimerkiksi vuonna 1900 toteutettiin Helsingissä laajamittainen työväestön asumisolaja selvittävä tutkimus. Wilhelm Sucksdorff (1851–1934) oli hygienian professori ja Helsingin kaupunginlääkäri, jonka tavoitteena oli kaikkien yhteiskuntaryhmien terveydentilan parantaminen (Kansallisbibliografia 2015). Työväestön asunto-olotutkimus sai alkunsa valituksista, jotka koskivat Helsingin työväestön huonoja terveydellisiä ja taloudellisia oloja. Helsingin työväen- ja ulkotyöväen yhdistys pyysivät kirjelmässä kaupunginvaltuusmiehiltä tutkimusta työväestön asunto-oloista.

Tutkimuksessa huomioonotettavia seikkoja olivat muun muassa asunnon sijainti, suuruus ja asunnon laatu. Asunnon laatuun liittyen haluttiin tietoa kerättävän valaistussuhteista, huoneiden asumiskuntoisuudesta, asukkaiden lukumäärästä, asunnon mukavuussuhteista ja vuokrasuhteista. (Sucksdorff 1904)

Työväen asunto-olotutkimuksen taulukoiden julkaiseminen on tässä yhteydessä arvokasta, ei pelkästään sen antaman tiedon vuoksi vaan myös Helsingin kaupungin tietokeskuksen syntyhistorian valossa. Asunto-olotutkimuksen tulokset näet herättivät tarpeen saada lisää tietoa Helsingin asukkaiden terveydestä, hygieenisistä oloista ja kuolleisuuden syistä, ja tämä tarve johti kaupungin tilastokonttorin, myöhemmän tietokeskuksen perustamiseen vuonna 1911.

4.1. Rahanarvonkertoimen laskeminen vuokrien vertailua varten

Asuntojen vuokria käsittelevässä taulukossa on vuokrat esitetty tilastovuoden käyvässä rahassa, joten eri vuosien rahamäärät eivät ole verrattavissa keskenään, vaan ne täytyy deflatoida. Tätä varten lasketaan rahanarvon kerrointaulukko, jonka pisteluvuilla kyseisen vuoden vuokra kerrotaan. Rahanarvonkertoimien laskeminen tapahtuu seuraavasti:

Olkoon E_x elinkustannusindeksi (Elinkustannusindeksi saatu Tilastokeskukselta) pisteluku vuodelle x ja E_a sen vuoden pisteluku, jonka rahanarvossa vuokrat halutaan laskea. Tällöin rahanarvonkertoimen pisteluku R_{ax} vuodelle x lasketaan kaavalla

$$\frac{E_a}{E_x} \times 1000 \quad \text{jos } x \geq 2002$$

$$\frac{E_a}{E_x} \times \frac{1000}{594,573} \quad \text{jos } x \leq 1963$$

Ylläolevilla kaavoilla lasketut rahanarvonkertoimet ottavat huomioon vuoden 2002 euroon siirtymisen ja vuoden 1963 rahauudistuksen.¹

¹ Rahanarvon kerrointaulukko löytyy myös Tilastokeskuksen verkkosivuilta http://www.stat.fi/til/khi/2014/khi_2014_2015-01-19_tau_001.html

5. HISTORIALLISET TILASTOT: KOULUTUS

Julkaistut taulukot:

Kansakoulut

- Helsingin kaupungin kansakoulujen luokat lukuvuosina 1896/97–1976/77
- Helsingin kaupungin kansakoulujen opettajat lukuvuosina 1896/97–1976/77
- Helsingin kaupungin kansakoulujen oppilaat lukuvuosina 1896/97–1976/77
- Helsingin kaupungin kansakoulujen oppilaiden vanhempien tausta lukuvuosina 1896/97–1968/69

Oppikoulut

- Helsingin oppikoulut lukuvuosina 1894/95–1976/77
- Helsingin oppikoulujen 1. ja 2. luokalle otetut oppilaat lukuvuosina 1925/26–1960/61

Sekä kansa- että oppikouluja käsittävissä taulukoissa on paljon puuttuvia tietoja siitä syystä, että tilastointitavat ovat muuttuneet paljon eikä yhtenäisiä muuttujia ole välttämättä ollut mahdollista muodostaa läpi koko aikasarjan. Kaikki käsillä olevat tiedot on kuitenkin haluttu julkaista ja on käyttäjän päätettävissä, miten hän muuttujia mahdollisesti yhdistää. Kaikki tiedot on kerätty Helsingin tilastollisista vuosikirjoista, mutta niiden alkuperäistä lähdettä ei ole läheskään aina mainittu. Varhaisimmissa tiedoissa lähteenä ovat kansakoulutarkastajien vuosikertomukset. Kansakouluntarkastajat olivat virkamiehiä, joiden tehtävänä olivat nimensä mukaisesti koulujen tarkastaminen ja tarkastuksista Kouluhallitukselle raportointi. Tarkastajat laativat myös piirinsä kansakouluista vuosikertomukset. (Arkistojen portti 2015b).

Sekä kansakouluntarkastajien että muut kansakouluja koskevat arkistot säilytetään maakunta-arkistoissa maakunta-arkistojen piiriin mukaisesti. Tiedot arkistolaitoksissa säilytettävistä arkistoista löytyvät VAKKA-arkistotietokannasta (VAKKA, 2015).

LOPUKSI

Projektin rajallisen keston vuoksi monia aihealueita, joita Helsinki tilastoina 1800-luvulta nykypäivään -historiajulkaisussa käsiteltiin, jäi tässä vaiheessa työstämättä. Aikasarjoja on kuitenkin projektin puitteissa onnistuttu luomaan monista mielenkiintoisista ilmiöistä, joita voi nyt tarkastella pitkältä aikaväliltä ja tehdä kiinnostavia vertailuja nykypäivän ja historian välillä. Samalla aikasarjat ja poikkileikkausaineistot valottavat osaltaan suurta tiedon määrää, joka Helsingin tilastollisista vuosikirjoista on löydettävissä.

Koska vuonna 2000 julkaistun Helsinki tilastoina 1800-luvulta nykypäivään -teoksen taulukot ulottuvat vain 1990-luvun loppuun saakka, kaikki tässä projektissa tuotetut aikasarjat eivät yllä nykypäivään asti. Tuoreimmat tiedot löytyvät Helsingin seudun aluesarjat -tietokannan vuosittain päivitettävistä tilastoista.

Helsingin kaupungin historiallisista tilastoista löytyisi vielä monia aineistoja, joista olisi mahdollista muodostaa aikasarjoja julkaistavaksi. Kiinnostavia tilastoja voisivat olla esimerkiksi väestö kielen mukaan tai aikasarja asutokunnista 1950-luvulta edeltävältä ajalta ja perheitä käsittelevä aikasarja 1950-luvulta eteenpäin.

LÄHTEET

- Helsingin tilastollinen vuosikirja 1999.* Helsingin kaupungin tietokeskus. Helsinki 1999.
- Helsingin tilastollinen vuosikirja 2014.* Helsingin kaupungin tietokeskus. Helsinki 2014.
- Helsinki tilastoina 1800-luvulta nykypäivään.* Tilastoja 2000:15. Helsingin kaupungin tietokeskus. Helsinki 2000.
- Lankinen, Markku.** *Väkiluvun laskenta Helsingissä ennen ja nyt.* Helsingin kaupungin tilastokeskuksen neljännesvuosikatsaus 1984, 35(3), s. 19–30. Helsinki 1984.
- Sucksdorff, Vilhelm.** *Helsingin työväestön asunto-olot : selonteko työväenasunto-tutkimuksesta vuonna 1900.* Helsinki : Helsingin terveydenhoitolautakunta, 1904.
- Vuoden 1950 yleinen väestölaskenta. Perhe ja ruokakunta.* Suomen virallinen tilasto 6C; 102:7. Tilastollinen päätoimisto. Helsinki 1958.
- Vuoden 1950 väestölaskennan otosaineiston käsikirja.* Käsikirjoja 38. Tilastokeskus. Helsinki 1997.
- Väenlasku Helsingissä, Turussa, Tampereella ja Viipurissa joulukuun 5 päivänä 1900.* Suomen virallinen tilasto 6 : 35. Tilastollinen päätoimisto. Helsinki 1904.
- Väestön elinkeino. Väestö elinkeinon mukaan kunnittain vuosina 1880–1975.* Tilastollisia tiedonantoja nro 63. Tilastokeskus. Helsinki 1979.
- Väestön ryhmitys ammatin ja elinkeinon mukaan Helsingissä, Turussa, Viipurissa, Tampereella, Nikolainkaupungissa, Porissa ja Oulussa joulukuun 7 p. 1910.* Suomen virallinen tilasto 6: 48. Tilastollinen päätoimisto. Helsinki 1916.
- Wäenlasku maaliskuussa 1870 Helsingin, Turun, Wiipurin ja Oulun kaupungeissa.* Suomen virallinen tilasto 6: (3). Tilastollinen toimisto. Helsinki 1874.

Internet-lähteet

- Arkistojen portti (2015a). <http://wiki.narc.fi/portti/index.php/Henkikirjat>, viitattu 16.7.2015.
- Arkistojen portti (2015b). <http://wiki.narc.fi/portti/index.php/Kansakouluntarkastajat>, viitattu 21.7.2015.
- Kansallisbibliografia (2015). <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/3320/>, 16.8.2015.
- Minilex (2015). <http://www.minilex.fi/a/ty%C3%B6nseis%C3%A4us-ty%C3%B6taistelutoimenpiteen%C3%A4>, 16.8.2015)
- Tilastokeskus (2015a). <http://www.doria.fi/handle/10024/67160>, viitattu 16.8.2015.
- Tilastokeskus (2015b). http://www.stat.fi/tup/vl2010/art_2011-03-18_001.html, viitattu 16.8.2015).
- Tilastokeskus (2015c). <https://www.tilastokeskus.fi/meta/til/ksyyt.html>, viitattu 16.8.2015.
- Tilastokeskus (2015d). <https://www.tilastokeskus.fi/meta/luokitukset/toimiala/001-2008/index.html>, viitattu 20.7.2015
- Tilastokeskus (2015e). <https://www.tilastokeskus.fi/meta/kas/tyotaistelu.html>, viitattu 16.8.2015
- Tilastokeskus (2015f). http://www.tilastokeskus.fi/meta/kas/amm_toimi.html, viitattu 16.8.2015.
- Uutta Helsinkiä (2015): <http://www.uuttahelsinki.fi/fi/pasila/perustietoa/historia>, viitattu 16.8.2015)
- VAKKA (2015). <http://www.narc.fi:8080/VakkaWWW/EtuSivu.action>, viitattu 16.8.2015.
- Väestökisterikeskus. Väestötietojärjestelmä, <http://www.vrk.fi/default.aspx?id=168&docid=210>, viitattu 16.8.2015.

Muut lähteet

Mäki Netta: Helsingin kaupungin tietokeskus: Suullinen tiedonanto 9.4.2015

TIEDUSTELUT

Marjo Kaasila, p. 09 310 36521

Pekka Vuori, p. 09 310 36300

etunimi.sukunimi@hel.fi

KUVIOT JA TAITTO

Lotta Haglund

KANNET

Tarja Sundström-Alku

Kansikuva: Marjukka Vartiainen

JULKAISIJA

Helsingin kaupungin tietokeskus

PL 5500 (Siltasaarencatu 18–20 A)

00099 Helsingin kaupunki

PUHELINVAIHDE

09 310 1612

INTERNET

www.hel.fi/tietokeskus/

ISSN 2342-6438

(verkkojulkaisu)